

UDC: 821.161.2-311.6"1871"=03.133.1.09

ПОВІСТЬ МАРКА ВОВЧКА «МАРУСЯ» ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФРАНЦУЗЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ (70-80-І РР. ХІХ СТОЛІТТЯ)

Ярема Кравець

Кандидат філологічних наук, доцент,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: yaremakravets@gmail.com

РЕФЕРАТ

У статті говориться про французькомовне прочитання історичної повісті Марка Вовчка «Маруся» (1871 р.), якою творчість письменниці набула романтичного пафосу. *Метою* статті є з'ясування цікавих моментів сприйняття цього твору французькими письменниками і літературознавцями через їхнє наголошення на неординарності змальованих українською авторкою подій, близьких до французьких історичних реалій другої половини ХІХ століття. *Дослідницька методика*. У статті використовується системний підхід із застосуванням історико-літературного, генетичного та порівняльного методів. На основі цих методів було з'ясовано входження повісті Марка Вовчка в тогочасний французькомовний дискурс. *Результати*. В дослідженні подано цікаві факти прочитання твору української письменниці відомими французькими літераторами і видавцями зазначеного часу. *Наукова новизна*. Стаття є цікавою сторінкою прочитання повісті Марка Вовчка в її французькомовній інтерпретації у складний період історії Франції 70-80-х рр. ХІХ століття. *Практична вартість*. Стаття може стати підґрунтям для пізнання однієї зі сторінок багатовікових українсько-французькомовних літературних контактів.

Ключові слова: Марко Вовчок, повість «Маруся», французькомовна інтерпретація повісті, П'єр-Жуль Етцель, літературний журнал, патріотичне виховання.

MARKO VOVCHOK'S NOVELETTE «MARUSIA» AS A FACTOR IN FRENCH NATION-BUILDING (1870s–1880s)

Yarema Kravets'

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Department of World Literature,
Ivan Franko National University of Lviv (UKRAINE),
79000, Lviv, 1, Universytetska str.,
e-mail: yaremakravets@gmail.com

ABSTRACT

The article presents a Francophone reading of Marko Vovchok's historical novelette «Marusia» (1871), owing to which the writeress's creativity acquired Romantic pathos. The paper *aims* at clarifying interesting moments in the reception of this work on the part of French writers and literary scholars in view of their emphasis on the extraordinary nature of the events depicted by the Ukrainian authoress as close to the French historical realia dating back to the second half of the 19th c. *Research methods*. The article employs the systemic approach with the literary-historical, genetic and comparative methods applied. On the strength of these methods, clarification was made of the entry of Marko Vovchok's historical novelette into the Francophone discourse of the time. *Results*. The research offers interesting facts of reading the Ukrainian female writer's work by the famous French literati and publishers of the period in question. *Scholarly novelty*. The paper makes an interesting page in the reading of Marko Vovchok's novelette in a French interpretation during the complex period in the French history of the 1870s-1880s. *Practical value*. The article can provide a basis for getting to know one of the pages in the age-old history of Ukrainian-Francophone literary contacts.

Key words: Marko Vovchok, the «Marusia» novelette, a Francophone interpretation of the novelette, Pierre-Jules Hetzel, a literary magazine, patriotic education.

Французький читач уперше ознайомився з окремими творами української письменниці Марка Вовчка (1834–1907) в п'ятдесятих роках ХІХ століття, коли її «Народні оповідання» особливо зацікавили П. Меріме. У статті про творчість І. Тургенєва (1855) П. Меріме назвав письменницю «дуже талановитою жінкою, яка написала під псевдонімом Вовчок (*le louveteau*) кілька новел українською на сюжети того ж самого жанру (що й Тургенєв)» (мається на увазі засудження ганебного, чисто російського явища – кріпацтва – Я. К.) [4, с. 62]. П. Меріме взявся за переклад «одного з найбільш яскравих оповідань Марка Вовчка „Козачка”», апробуючи його «в аудиторії цінителів літературного мистецтва», а також «у старовинній імперській резиденції Сен-Клу» [4, с. 62, 63]. З певних причин французький письменник відмовився від публікації свого перекладу «Козачки» (літературна критика подає таку інформацію: «Текст перекладу загубився»). Згодом, правдоподібно, п'ять чи шість оповідань Марка Вовчка, яка проживала в Парижі у 1860–1867 рр. та пізніше з перервами у 70-х рр., надруковано в окремих паризьких літературних журналах: 1866 р. – казка «Ведмідь» в авторському перекладі французькою мовою під назвою «*Melassie*» («Меляся») була надрукована в т. V французького журналу «*Magazine d'Education et de Récréation*», який видавав відомий літературознавець і письменник П'єр-Жуль Сталь (Етцель) (1814–1886); «Фатальна любов» (переклад Віконта Дотеріва) в журналі «*La Revue contemporaine*», 15 квітня 1870 р.; «Сон» (переклад Марка Вовчка) 1871 р. у тому ж журналі літературознавця і видавця П.-Ж. Етцеля. В перекладі французькою мовою в 1903–1904 рр. на сторінках газети «*Le Temps*» був надрукований роман Марка Вовчка «Записки причетника». До «Народних оповідань» письменниці звернувся в 90-х рр. минулого століття професор Сорбонни, відомий французький літературознавець-славіст Мішель Кадо, надрукувавши переклади оповідань «Горпина» та «Козачка» у виданні «*Contes russes et ukrainiens*» (видавництво «*Hachette Littératures*», 1999), скориставшись російськомовними варіантами цих творів Марка Вовчка. Обидва переклади Мішеля Кадо передруковано на сторінках 259–281 видання «*Anthologie de la littérature ukrainienne du XIe au XXe siècle*» (Paris-Kyiv, 2004). Французький літературознавець був також учасником і доповідачем колоквиуму 21–22 березня 1986 р. «*L'Ukraine et la France au XIXe siècle*», організованого паризьким *Université de la Sorbonne Nouvelle* із науковим повідомленням «*Autour de Maroussia: Marko Vovtchok, Hetzel et Tourgueniev*» [2, p. 115–132].

У передньому слові до читачів Ів Авріль, засновник ліонського бюлетеня «*Le Porche*» («Портик»), зазначив, що 52 його випуск відрізняється тією обставиною, що 2020 рік був роком сотої річниці канонізації Жанни д'Арк. «Ця подія, – зазначив Ів Авріль, – посприяла друкові значної кількості праць різних жанрів – духовних, історичних, навчальних, розповідних у формі есеїв, творів поетичних, казок, романів, театральних п'єс. Наш бюлетень повинен був здійснити вибір того, що ми повважали найцікавішим» [1, p. 1]. У бюлетені, окрім Лесі Українки та Юрія Клена, подана канадсько-англійська стаття «Маруся. Степова Жанна д'Арк», ініційована Вірджинією Шевальо, працівницею бібліотеки Орлеанського центру Жанни д'Арк. Це наукове дослідження науковиці Ксені Кібужинської університету міста Торонто під

повною назвою «Степова Жанна д'Арк. Маленька українська селянка – героїня Третьої Республіки» є французьким перекладом Іва Авріля з англomовного видання, що з'явилося 2004 р. у нью-йоркському Columbia University Press як один із розділів монографії «East Europe as monographs». Праця Ксені Кібужинської відкривала перший тематичний розділ цього бюлетеня – «Жанна д'Арк».

Подача Ксені Кібужинської чітко структурована: Вступ. «Братерство, владність та алегорія», «Політика і педагогіка», «Патріотизм, преса та спільнота».

Культ Жанни д'Арк «набув особливої сили після поразки французької армії під Седаном 1870 року, а далі анексією Ельзасу та Лотарінгії. <...>. Цей період дозволив країні на довший перепочинок, вона дістала змогу роздумувати про свої національні витоки та майбуття. Жанна д'Арк перетворилася на символ, довкола якого нація взялася плекати антинімецьку зненависть, закликаючи із зростаючою наполегливістю до реваншу. <...> образ Жанни став втіленням Батьківщини, яка повинна була об'єднати націю і допомогти раз і назавжди прогнати ворога та загарбника за межі Франції» [3, р. 63].

Особливо цікавим і тривалим, зазначила канадська авторка, було перегукування Жанни д'Арк із юною українською селянкою на ймення Маруся. 1878 р. республіканець П.-Ж. Етцель, знаний історичними розповідями для дітей під псевдонімом П.-Ж. Сталь, друкує на сторінках свого журналу «Magasin d'Education et de Récréation» (а згодом і окремим виданням) історичне оповідання про юну українку XVII століття Марусю, яка гине, намагаючись звільнити свій край від російського та польського гніту. Опрацювання цієї історії одним із найвидатніших тогочасних українських прозаїків Марком Вовчком відразу ж зазнало успіху. Вона дістала сприятливі відгуки французької преси, а один із критиків назвав Марусю «Жанна д'Арк степів». 1879 р. вона здобула премію Французької академії, міністерство освіти рекомендувало цей твір для читання учням середньої школи. (До слова сказати, видання П.-Ж. Сталя, окрім видання 1878 р., знало перевидання 1926, 1964 і 1993 років – Я. К.).

«За іронією долі тоді, як дітям України забороняли пізнавати і вивчати історію своєї землі рідною мовою, французькі діти та їхні сім'ї мали змогу завдяки журналові Етцеля відкривати для себе культуру та історію цієї пригніченої нації. Французькі діти не лише діставали інформацію про козаків XVII століття та селянські повстання в Україні, але надихалися бажанням змагатися із юною героїнею Етцеля» [3, р. 65].

Упродовж XIX століття у Франції бачимо вияви особливого зацікавлення козаками надто серед поетів та істориків. Але «Маруся», зазначає авторка цього дослідження, була першою публікацією на цю тему, написаною спеціально для дітей: «Багато письменників з великою повагою трактували героїчні та революційні традиції козаків <...>. Історично слово „козак” асоціювалося із ідеями свободи та незалежності. Термін „козак” поєднувався у Франції із ненавистю до чужинців. Козак змальовувався позитивно або негативно, як товариш або ворог; у більшості літературних та історичних творів на „козацьку” тему, які передували друкові „Марусі”, на сцені виступали такі

історичні постаті, як гетьман Іван Мазепа – у всіх цих творах наголошувалося на винятково чоловічій структурі їхнього військового товариства» [3, р. 65].

У «Марусі» маємо книжку, в якій, як зазначає Ксеня Кібужинська, поступування і вчинки юної українки повинні були слугувати моделлю молодим французьким громадянам: «Скромна українська селянка Маруся, відважний вояк, славна жертва, мала також символізувати обіцяне переможне майбуття для дітей Третьої Республіки. Тривка популярність „Марусі“, а також те, як французька Академія та міністерство народної освіти ставить декілька запитань: чому Етцель вирішив адаптувати для французького читача розповідь Марка Вовчка про юну українку та козацькі повстання? як ця історична розповідь про Україну XVII століття слугує меті його журналу для дітей? як можна пояснити успіх цього твору? Видається, що події, змальовані в „Марусі“, творили алегорію з народним повстанням проти чужоземного загарбника – така надія на спротив у Франції Німеччині жевріла у сподіваннях тогочасних французів. Роман та його героїня стали образом ідеалізованої французької ідеї, що знайшла своє втілення у французькій героїні XV століття» [3, р. 66].

«Маруся» Марка Вовчка знайомила своїх читачів із існуванням України та її мешканців, але водночас вона повинна була змінити звичаї майбутніх поколінь французьких громадян, зробити їх більшими патріотами, підготувати їх до жертвності задля майбуття Франції, особливо з думкою про повернення втрачених Ельзасу та Лотарингії. Етцель разом із своєю редакційною колегією використовував дитячу літературу для відродження національної гордості й національного духу, вважаючи, що «Маруся» з описом України XVII століття могла б слугувати каталізатором французького націоналістичного бачення надто через поразку Франції у франко-пруській війні.

Етцель відкрив міфологічну історію, яка могла б надихати французьких хлопців та дівчат, спонукаючи їх до героїчних вчинків заради батьківщини; географічно розташована на східних теренах Європи, ця міфологічна історія нагадувала самопожертву Жанни д'Арк задля добра всієї французької нації: «Своїм опрацюванням легенди Вовчка, – зазначила авторка цієї праці, – Етцель описав віддалену спільноту на крайньому сході Європи, яка могла здійснити цивілізаційний вплив на Західну Європу. Цю думку вже висловлював великий український політичний діяч Михайло Драгоманов, заявивши зібраному 1878 року міжнародному літературному товариству в Парижі, що українські письменники були представниками літератури, яка мала сповнити свою місію для розвитку європейської цивілізації» [3, р. 67].

Головні персонажі «Марусі», продовжує авторка цього дослідження, сповняють свою цивілізаційну місію, виступаючи моральними захисниками національної культури. Їхні відважні вчинки здійснені під час одного із найбільш неспокійних періодів в історії України. В подальших рядках маємо розповідь про Богдана Хмельницького, намагання наступників гетьмана зберегти статус незалежності, міжусобну боротьбу різних гетьманів, що розпочалася з 1663 р., Андрусівський мир 1667 р., гетьманство Петра Дорошенка з невдалою спробою об'єднати дві частини України.

В інтерпретації Етцеля збережено історичну канву та героїчну інтригу розповіді Марка Вовчка. Після 1865 р. події цього твору, як і події з історії

України, певно, зацікавили Етцеля, коли він зустрів у Парижі авторку розповіді – українська письменниця в 1860 р. оселилася в Парижі, бажаючи розпочати тут життя незалежною письменницею. (Канадійська літературознавиця подала розлогу розповідь про становлення Марка Вовчка, її літературний дебют «Народними оповіданнями»). Творча співдружність обидвох письменників, що тривала майже п'ятнадцять років, була для Марка Вовчка не тільки нагодою перекладати російською мовою твори Жуля Верна, Гектора Мало, Віктора Гюго та інших французьких письменників, але й популяризувати у Франції Україну своїми десятима творами, адаптованими або перекладеними французькою мовою.

Співпраця між українською письменницею та Етцелем розпочалася після друку російського тексту «Марусі» в Санкт-Петербурзі 1871 р., коли вже наступного року авторка повісті береться за її французький переклад. 1875 р. незадоволений французьким перекладом Етцель робить суттєві зміни не лише синтаксичні та стильові, а також загальної форми та змісту (довшими стають діалоги, наголошується на важливості обов'язку та патріотизму), впроваджує велику кількість персонажів представників різних верств українського населення, готових боронити рідну землю. З'явилися ще й інші промовисті зміни – порівняння вчинків героїні з патріотичними вчинками Жанни д'Арк, імпліцитне порівняння долі України з долею Ельзасу та Лотарингії. Зацікавлення Етцеля «Марусею» пояснюється особливо патріотичними переживаннями, які цей твір викликав у його спогадах. Етцель як вихідець із Страсбурга був особисто вражений втратою цих двох земель внаслідок поразки французької армії під час франко-пруської війни. Зазнавши політичних переслідувань режиму Луї-Наполеона Бонапарта, а навіть і вигнання із країни, Етцель 1861 р. повертається до своїх видавничих зацікавлень – під впливом Другої імперії та подій франко-пруської війни спрямовує їх на майбутні покоління.

Козацька Україна та Ельзас-Лотарингія 1878 р. – Етцель звертається до героїні твору «Маруся», щоб пробудити і надихнути відродження гордості та ентузіазму, які вважалися йому втраченими після поразки Франції та анексії Ельзасу-Лотарингії німецькою імперією 1871 р. Натхненний інтересом Вовчок до української літератури, Етцель порівнював минулі лихоліття України з сучасним станом Ельзасу – мешканці обох країн знаходилися або знаходяться під гнітом чужоземної влади і не мають змогу висловити свою політичну волю. Етцель розумів, що національна свідомість, яка розвивалася в Україні XIX століття, сягала своїми витокami до народження козацької держави два століття тому назад і те, що об'єднувало українців, було зокрема місцевою літературою, що зверталася до цього героїчного минулого. Бажаючи пробудити подібні патріотичні почуття серед своїх юних читачів, Етцель хотів під виглядом молоденької української селянки нагадати також про колишню славу Франції. Сюжет «Марусі» відіграв роль алегорії для майбутнього звільнення Ельзасу-Лотарингії. Історичні епізоди, що настали після схвалення Богданом Хмельницьким Переяславських угод, а далі занепад автономії України і початок московського панування, нагадували те, як Франція підкорилася у

травні 1871 р. Німеччині, погодилася відступити Ельзас-Лотарингію, сплатити велику репарацію і прийняти дворічну німецьку окупацію.

Завершуючи 1875 р. адаптацію цього твору, Етцель писав, що бажає присвятити його дітям Ельзасу-Лотарингії, бо, втрачаючи свою свободу, вони зазнали такої ж долі, якої зазнали поляки та українці. В листі до І. Тургенєва французький літератор зізнавався, що діти Ельзасу-Лотарингії побачать подібність між їхнім власним становищем і подіями, змальованими в романі і, можливо, плекатимуть із цієї історії «бажання до бунту». Надрукувавши роман на сторінках журналу «Magasin d'Education et de Récréation», французький видавець признавався Маркові Вовчку, що він привласнив собі цей твір і претендує на право батьківства – дитина Вовчка стала його дитиною, вона натуралізована французенка. Як Етцель, так і художник видання Шулер (вихідці з французьких Ельзасу-Лотарингії) проймалися глибоко ностальгійними почуттями, викликаними патріотичними вчинками Марусі. Французький видавець переміщував свою розповідь окремими, але конкретними референціями, які наголошували на схожості історії України та Франції (скажімо, замість абзацу, коли Тарас Книш, бажаючи здивувати Марусю, бере на себе роль головного отамана, подає розповідь про французьку селянку, яка звільнила Францію від усіх ворогів). «О, гарні часи! Діти дітей тих гарних часів нічого не забули. Щасливі ті малі або великі нації, які мають право співати своє Gloria victis!» І завершуючи свій роман, автор заявляв: «На жаль, нема більше такої України на світі. Дай Боже, щоб в усіх країнах, які силою чужинця пригнічені до рабства, народжувалося багато Марусь, спроможних жити і помирати так, як дівчинка, про яку ми щойно розповіли цю історію».

У таких модифікаціях Етцель, поєднуючи шляхетний характер Марусі з Жанною д'Арк, долі України та долі Франції, свідомо перетворює свою героїню-чужоземку на когось добре знаного. Французькі діти, які могли не ідентифікувати себе з українською дівчиною, легше сприймали б Жанну д'Арк, бо вона входила в їхній спільний народний фонд.

Цікавим питанням є з'ясування того, як «Маруся» відображала загальну мету журналу «Magasin d'Education et de Récréation» Етцеля? Спочатку, у 1840 pp., Етцель мав на меті створити «Journal d'Education et de Récréation», літературний журнал для дітей. Задум не вдалося здійснити через восьмирічне вигнання, якого зазнав літератор під час режиму Наполеона III. До свого задуму амністований Етцель повертається 1859 р., п'ятьма роками пізніше він засновує «Magasin d'Education et de Récréation», що став форумом для авторів різних дисциплін. Етцель разом зі своїми співпрацівниками поділяв погляди на те, що література для дітей повинна допомагати і сприяти моральному вихованню майбутнього покоління. Засновники журналу були прихильниками світського виховання, змальовували також персонажів селянського походження. Етцель особливу увагу звертав на твори, в яких герої виявляли самодисципліну, керуючись патріотизмом. До того ж, хотіли, щоб герої, змальовані в цьому журналі, діяли самостійно, а не були мотивовані родинними чи релігійними інтересами. Саме тут бачимо, як Маруся задовольняла погляди Етцеля.

Чому цей роман, безперечно патріотичний твір, так добре сприйняли читачі Етцеля? Автор вміло адаптував моральні вартості української нації до

свої власної національної культури. Звертаючись до алегорії, Етцель створив для свого читача асоціацію між Марусею та Жанною д'Арк, Україною та Ельзасом, козацькими повстаннями і Французькою революцією. Він покликався на українську козацьку державу XV століття як на Республіку, що шанувала вартості рівності, братерства і свободи. Ці історичні нагадування відлунювали в політичній філософії прихильників III Республіки, які «після багатьох невдалих спроб створити республіку зрозуміли, що успіх прийде тоді, коли усі громадяни (селяни, робітники і жінки, а також буржуазія) уявлять себе спадкоємцями 1789 року» [3, р. 81–82]. Роман, як можна стверджувати з його вдалого сприйняття, пробуджував патріотичні почуття, що корелювали з ідеєю політичної спільноти, проголошеної III Республікою. Твір одержав 1878 р. велику кількість рецензій на сторінках французької преси («Le Temps», «La Revue des Deux Mondes», «Le Siècle», «La République française»), в яких зазначалося вміння поєднання легендарного колориту з історичними фактами, змалювання справжніх патріотичних почуттів, спрямування думок Етцеля не так до минулої і сучасної України, як радше до «його рідної землі, нашої втраченої землі, його дуже дорогого Ельзасу». Один із поціновувачів праці Етцеля Шарль Клеман зазначив, що «Маруся» – це «твір, у який Етцель вклав увесь свій талант, свою уяву та своє серце. Незважаючи на екзотику роману, в якому події відбуваються на окраїнах Європи, незанимає середовище, самі персонажі належать до народу, який нам ледь знаний, все ж бачимо тут елементи зворушливої реальності, а також повчальні та корисні уроки, які до всіх промовляють» [3, р. 83]. А ще інший французький романіст та драматург Жуль Сандо у присвяті читачці цього твору на сторінках журналу Етцеля зазначив: «Ти не надто часто вимовляла у ці важкі часи святе ім'я Батьківщини, найбільше ім'я після імені Господа Бога. Своєю відданістю і смертю для батьківщини мала героїня України навчить тебе, як треба любити Францію» [3, р. 83].

Французький поет Віктор де Лапрад, автор поеми «За батьківщину», присвяченої Марусі, звертаючись до своєї доньки, писав: «Прийми, моя дороженька, найкращий мій дарунок: тринадцятилітню Марусю, яка померла за Батьківщину».

Покоління Етцеля, радикальних республіканців 1860–1870 рр., відчувало, що відповідальність громадян ґрунтувалося на навчанні, освіті й вихованні нації, тобто на потребі «навчати і виховувати». Під час облоги Парижа 1870 р. Етцель наголошував на важливості родинного життя, особливо тієї ролі, яку можуть відіграти діти, підтримуючи мужність своїх батьків. «Кожна дитина, учень та учениця, – писав Етцель у своєму зверненні влітку 1871 р., – повинен працювати так, щоб стати розумним, активним, відважним, освіченим громадянином, перейнятим громадськими потребами, готовим їх здійснювати».

Етцель бачив, що Франція зазнала поразку у війні через свою недостатню підготованість у різних сферах життя. Французький солдат був менш освічений порівняно з німецьким, до того ж, зброя німецького воїна була сучаснішою порівняно з французькою. Порятунок батьківщини полягав, отже, на вихованні молоді, і саме для неї журнал з'являвся друком. Етцель надавав більшої ваги вихованню та показував дітям, що значить бути дієвими чоловіками й жінками,

любити свободу, бути детермінованими, готовими поринути в ширший світ, оснащений технологічними відкриттями науки. Він вірив, що саме це покоління витягне Францію з глибин провалля, в якому вона опинилася. Такі почуття Етцеля поділяв Отенен д'Осонвіль, палкий прихильник і захисник Ельзасу-Лотарингії, ініціатор і засновник Товариства захисту народжених в Ельзасі та Лотарингії, вітаючи Етцеля з успіхом «Марусі».

Так само як історик Мішле у п'ятому томі своєї «Histoire de France» (1841) перетворив образ Жанни д'Арк на парадигму героїзму, джерела національного почуття, те саме здійснив Етцель зі своєю малою українською селянкою. За Мішле справжній творець історії – народ, найвищим втіленням якого була Жанна д'Арк. Народ був творцем країни, національної спільноти, а Жанна д'Арк, скромна дитина селянина, стала каталізатором нового світу. «Готуючи „Марусю” для своїх французьких читачів, Етцель старався нагадати їм героїзм та патріотизм Жанни д'Арк; його методика, отже, несамохіть відповідала ідеї Драгоманова, який вірив, що українська література здатна у певному розумінні співділати для європейської культури» [3, p. 86].

ЛІТЕРАТУРА

1. Avril Y. Chers Amis. *Le Porche. Bulletin des Amis de Jeanne d'Arc et de Charles Péguy* (Russie, Pologne, Finlande, Estonie). Lyon, Novembre 2021. No. 52. P. 1–3.
2. Cadot M. Autour de «Maroussia»: Marko Vovtchok, Hetzel et Tourgueniev. *L'Ukraine et la France au XIX siècle. Actes du colloque organisé à la Sorbonne les 21 et 22 mars 1986*. Paris, 1987. P. 115–132.
3. Kiebusinski K. La Jeanne d'Arc des Steppes. Une petite paysanne d'Ukraine héroïne de la Troisième République. *Le Porche. Bulletin des Amis de Jeanne d'Arc et de Charles Péguy* (Russie, Pologne, Finlande, Estonie). Lyon, Novembre 2021. No. 52. P. 63–86.
4. Матвійшин В. Слов'янські та козакофільські мотиви у творчій спадщині Проспера Меріме. *Література. Час. Постаті. Літературознавчі статті, спогади, матеріали до бібліографії на вшанування пам'яті Володимира Матвійшина* / упоряд. Н. Яцків. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 57–72.

REFERENCES

1. Avril, Y. (2021), “Dear Friends” [“Chers Amis”], *Le Porche. Bulletin des Amis de Jeanne d'Arc et de Charles Péguy* (Russie, Pologne, Finlande, Estonie), Lyon, No. 52, Novembre, pp. 1-3. (in French).
2. Cadot, M. (1987), “Around “Marussia”: Marko Vovchok, Hetzel and Turgenev”, *Ukraine and France in the 19th century. Proceedings of the Colloquium organized in Sorbonne (21–22 March, 1986* [“Autour de ‘Maroussia’: Marko Vovtchok, Hetzel et Tourgueniev”, *L'Ukraine et la France au XIX siècle. Actes du colloque organisé à La Sorbonne les 21 et 22 mars 1986*], Paris, pp. 115-132. (in French).
3. Kiebusinski, K. (2021), “Joan of Arc from Steppes. A Ukrainian Peasant Girl as Heroïne of the Third Republic” [“La Jeanne d'Arc des Steppes. Une petite paysanne d'Ukraine héroïne de la Troisième République”], *Le Porche. Bulletin des Amis de Jeanne d'Arc et de Charles Péguy* (Russie, Pologne, Finlande, Estonie), Lyon, No. 52, Novembre, pp. 63-86. (in French).
4. Matviyishyn, V. (2013), “Slavonic and Cossackphile Motifs in Prosper Mérimée's Creative Legacy”, *Literature. Time. Figures. Literary-Theoretical Articles, Reminiscences, Materials to Cherish the Memory of Volodymyr Matviyishyn* [“Slovianski ta kozakofilski motyvy u tvorchii spadshchyni Prospera Merime”, *Literatura. Chas. Postati. Literaturoznachchi statti, spohady, materialy do bibliohrafii na vshanuvannia pamiati Volodymyra Matviishyna*], Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, pp. 57-72. (in Ukrainian).

